

ПРАВНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ:ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПЛАСТ СУБМОВИ ПРАВА

У статті зроблено спробу аналізу правничої термінології, представлено тематичну класифікацію правничих термінів.
Ключові слова: лінгвістика, термінологія, правничий термін, дефініція.

Одним з актуальних питань сучасної лінгвістики є комплексне дослідження терміносистеми української мови, яка є основним інформативним шаром лексики. Українська термінологія вже упродовж двох століть привертає до себе увагу багатьох учених, фахівців, ентузіастів національного відродження.

Зауважимо, що в останнє десятиліття відбувається розбудова власне української правничої термінології. У світлі цих процесів постають нові наукові та практичні завдання. А отже, на сучасному етапі важливим завданням вітчизняного термінознавства є стандартизація одиниць та вивчення умов їхнього функціонування в різних типах комунікативних ситуаціях, а також удосконалення аналізу різновиду субмови права, яким є мова законодавства.

Питання теоретичних проблем термінознавства, походження та розвитку окремих терміносистем, особливостей функціонування термінів мають давню історію свого дослідження у працях Г. Винокура, О. Реформатського, Д. Лотте, О. Ахманової, М. Баскакова, Т. Канделака, В. Даниленко, В. Лейчика, О. Суперанської.

Новітні теоретичні дослідження представлені в працях Т. Балихіної Л. Полюги, І. Кочан, Г. Мацюк, Л. Симоненко, О. Тараненка, Г. Чорновол, Б. Михайлишина та ін.

Оглядаючи термінологічні дослідження, варто відзначити праці, присвячені правничій термінології Т. Балихіної, яка розглядала формальні аспекти правничих термінів, тобто визначення відповідних тематичних груп, аналіз генетичних джерел формування правничої термінології. Досить детально вона аналізує словотвірну структуру та структурно-граматичну організацію правничої термінології для виявлення основних та продуктивних засобів термінологічної номінації. У її працях уперше досліджено семантичну, структурно-граматичну і функціональну специфіку термінологічних словосполук.

Важливим, на наш погляд є дослідження багатьох науковців-термінологів про системність правничої термінології, тобто внутрішньої узгодженості, що зумовлена логікою права. Правничі терміни утворюють досить складну органічну систему та вступають між собою у різноманітні семантико-граматичні зв'язки. Між ними можуть існувати зв'язки узгодження (*адміністративне правопорушення, дисциплінарний проступок*), субординації (*угода як родове поняття та конкретні різновиди угод*). Також актуальною є ідея про взаємозалежність термінів, яка полягає в тому, що однослівний термін є базою для утворення низки складених термінів, які відображають близькі поняття. Наприклад, від терміна **право** утворюються такі терміни: *правовідносини, правоздатність, правознавство, правосвідомість, правопорушення, правомірність, правонаступність, правопорядок, правосуддя, правочинність, правоохоронний, правотворчість, правоутворення* тощо. Термін **позов** став основою термінів *позивач, позовна давність, позовна заява*, тощо. У законодавстві широко застосовуються терміни, які позначають поняття конкретніші, що беруть за основу загальний термін, але додають до нього конкретну кваліфікаційну ознаку (наприклад, *купівля-продаж — купівля-продаж споруди; пенсія — пенсія за віком, пенсія персональна, пенсія за вистугу років, відповідальність — цивільна відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність* тощо).

Терміни, що використовуються у законодавстві, можуть бути утворені за допомогою декількох самостійних слів (*законопроект, землеустрій, землекористування, євровалюти, правознавство, правочинність, почеркознавство, судоустрій, судочинство, фальшивомонетництво, юрисконсульт*, тощо) [6].

Спеціальні юридичні терміни часто запозичуються із римського права або із інших розвинутих правових систем (*адвокат, акцепт, апеляція, афект, віндикація, вотум, гонорар, делікт, експерт, епідемія, ідентифікація, кліринг, контрабанда, лізинг, ордер, паритет, претензія* тощо) [5], але в основному вони утворюються за допомогою автохтонних засобів (*закон, злочин, дізнання, свідок, суд, суддя, справа, протест*).

У працях іншого дослідника термінології А. Піголкіна, звертається особлива увага на стилістичний та структурний аспекти юридичної термінології. Наприклад, у його дослідженнях наводиться класифікація термінології, що використовується у законодавстві, за вертикальним та горизонтальним принципами. На вершині вертикальної термінології буде термінологія, яка закріплена у Конституції, основах законодавства. Власне кажучи, це і є загальноправова термінологія, що системно об'єднує терміни, які функціонують у всіх галузях законодавства, виражаючи та позначаючи поняття широкого узагальненого значення (*державний орган, посадова особа, законодавство, закон, недоторканість особи* тощо).

Горизонтальна термінологія охоплює різноманітні види міжгалузевої та галузевої термінології.

Міжгалузєва термінологія **F** це термінологія, що використовується у декількох галузях законодавства (*матеріальна відповідальність, проступок, значна шкода* тощо).

Терміни також класифікуються за наявністю дефініцій. Є терміни, дефіновані та недефіновані у законі. Розрізняють терміни: 1) загальноновживані, 2) загальноновживані, що мають у нормативному акті більш вузьке, спеціальне значення, 3) суто юридичні, 4) технічні.

Загальноновживані терміни характеризуються як звичайні, широко вживані найменування предметів, ознак, дій, явищ, що однаковою мірою використовуються у побутовій мові, у художній та науковій літературі, у ділових документах, у законодавстві. Такі терміни прості й зрозумілі. У законодавстві вони використовуються у загальноновживаному значенні та жодного спеціального значення не мають (*знахідка, масові отруєння* тощо).

Серед термінологічних одиниць виділяють терміни точного значення та терміни, що виражають оцінні поняття. Смісл перших повністю залежить від закону та визначається ним. Фактичні обставини справи, що розглядається, на їх зміст не впливають (*пенсія, розлучення, безквитковий проїзд, виселення* тощо). Позначаючи те чи інше поняття, вони відображають об'єктивний зв'язок дійсності, і роль органу, що застосовує норми права з такими термінами, зводиться до того, щоб з'ясувати їхній зміст, констатувати відповідність ознак, понять, що ними позначаються з певним фактом, подією.

На жаль, сьогодні відсутні чіткі принципи та критерії класифікації правничих термінів у науковій літературі. Багато вчених дотримується погляду, згідно з яким правничі терміни поділяються на три категорії за критерієм — зрозумілості для тієї чи іншої частини населення: загальноновживані, спеціальні юридичні, спеціальні технічні [7, с. 70].

У нашому дослідженні сформульовані принципи багатомірної класифікації термінів, які зустрічаються у кримінально-процесуальних актах, із застосуванням таких диференційних ознак:

1. За сферою використання та поширення: а) загальноновживані терміни, які, увійшовши до лексичної системи української літературної мови, використовуються в юридичній науці та практиці, у будь-якій сфері науки, публіцистиці із загальновідомим змістом. Їх уживання в процесуальних актах можливе лише в тому значенні, яке вони мають у літературній мові; будь-якого спеціального змісту вони не повинні мати. Загальноновживані терміни роблять мову процесуальних актів зрозумілою та доступною: *доказ, закон, злочинець, продаж, свідок* тощо; б) спеціальні терміни, які вживаються фахівцями певної галузі знання. У свою чергу спеціальні терміни можна поділити на юридичні, економічні, медичні, судово-психіатричні, технічні, фізичні тощо. Значення спеціальних юридичних термінів трактується у правових актах і в правовій літературі. Спеціальні юридичні терміни мають особливий правовий зміст, застосовуються для позначення особливих понять і лише в юриспруденції. Вони утворюються, якщо в літературній мові відсутнє належне слово для позначення відповідного поняття: *анулювання вироку підсудність, правозастосування, юридичні наслідки, правочинність власника* тощо. Процесуальні акти містять чимало термінів, запозичених з інших правових галузей, зокрема з кримінального й цивільного права, психології, судової медицини, криміналістики (*балістична експертиза, депресія, криміналістична техніка*). Ці терміни і в правовій науці, і в правозастосуванні повинні мати лише те значення, яке закріплене за ними у відповідній галузі права, якщо в кримінальному процесі вони не отримали іншого значення. Цим досягається міжгалузєва, загальна стандартизація термінології і виключається різне тлумачення терміна.

2. За видами юридичних документів: а) термінологія законодавчих та інших нормативно-правових актів **F** *недоторканість особи, суспільно небезпечна особа*; б) термінологія слідчих документів **F** *протокол слідчої дії, мотивована постанова*; в) термінологія судових рішень, вироків **F** *мотиви зміни обвинувачення, проголошення вироку*.

3. За генетичними ознаками терміна: а) власне українські терміни **F** *вина, слідство, злочин, присуд, підсудний*; б) запозичені терміни **F** *аварія, делікт, клетоманія, рецидив, спеціаліст, шантаж*.

4. За ступенем конкретності: а) ті, що вимагають тлумачення (багатозначні) **F** *акт, апелювати, закон, суд, обвинувачення, санкція, справа*; б) однозначні **F** *дієдатність, дізнання, зізнання, правопорушник*.

5. За структурою: а) однослівні **F** *обвинувачення, прокуратура, юрисдикція*; б) багатослівні **F** *виявлення слідів злочину, незаперечність доказу, позбавлення спеціальних прав, обставини, що обтяжують відповідальність*; в) терміни-абревіатури та складноскорочені слова **F** *ГУКР, ДАІ, Інтерпол*.

6. За процесуальною дією (відображення певних процесуальних дій) **F** *відвід, обшук, огляд*.

7. За суб'єктами правовідносин (позначають осіб і колективні органи, які беруть участь у кримінальному судочинстві) **F** *захисник, експерт, органи дізнання, підсудний, потерпілий, понятий, свідок*.

8. За моментами і частинами процесу судочинства **F** *порушення кримінальної справи, досудове слідство, винесення вироку, судовий розгляд*.

9. За джерелом доказів (вказують на джерело доказів) **F** *висновок експерта, речові докази, показання свідка, показання обвинуваченого*.

Отже, можна зробити висновок про те, правнича термінологія перебуває у стані постійного розвитку й удосконалення і з огляду на це вимагає систематичного й детального опрацювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Д'яков А.С. Основитермінотворення: семантичнітасоціологічніаспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. Ф К.: Вид. дім –КМ Academiall, 2000. Ф 218 с.
2. Д'яков А.С. Типологія мовних інтерференцій та їх роль у формуванні національних терміносистем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 / А.С. Д'яков. Ф Київ. – 1998. – 15 с.
3. Керимов Д.А. Культура и техника законотворчества / Джангир Аббасович Керимов. Ф М.: Юрид. лит., 1991. Ф 160 с.
4. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування / А. В. Красницька. – К. : Парламент. вид-во, 2006.
5. Словник інтернаціональних терміноелементів грецького та латинського походження в сучасній термінології / Уклад.: І.М. Гнатишена, Т.Р. Кияк. Ф К.: Видавничий дім –КМ Academiall, 1996. Ф 104 с.
6. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / Відп. ред. Сіренко В.Ф., Станік С.Р. Ф К.: Оріяни, 1999. Ф 502 с.
7. Язык закона / С.А. Боголюбов, И.Ф. Казьмин, М.Д. Локшина и др.; Под ред. А.С. Пиголкина. ФМ.: Юридическая литература, 1990. Ф 189 с.

В статті предпринята попытка аналізу юридической термінології, представлено огляд тематическої класифікації юридических термінів.

Ключевые слова: лінгвістика, термінологія, юридический термін, дефініція.

The article gives analyzed of the legal terminology. It represents the theme classification of legal terms.
Keywords: linguistic, terminology, legal terms, definition.